

OBČA ZGODOVINA - ZGODNJI NOVI VEK - 16. DO 18. STOLETJA - dr. Marko ŠTUHEC

Zgodnji NV naj bi obsegal obdobje od konca SV pa do začetka Francoske revolucije. Poleg pojmovanja zgodnji NV pa je v drugih historiografijah poimenovan moderna. Prvi, ki je določil kaj obsega in kaj je SV, je bil italijanski komunist Flavio BIONDO. Ta ga je ločil od dobe v kateri je živel in katero je osebno imel za boljšo; pred tem pa se je že renesansa hotela ločiti od SV oz. preteklosti.

Konec SV lahko postavimo v leta:

- 1453: padec Konstantinopla po obleganju Turkov;
- 1492: odkritje Amerike s strani Krištofa Kolumba;
- 1494: vpad Francozov v Italijo in s tem začetek konfliktov med Habsburžani in Francozi;
- 1517.

Jakob BURKHARD in francoz MICHELE sta bila prva, ki sta z nastopom renesanse začela govoriti o NV. Predvsem Burkhard je mejo SV postavil izredno točno in za mejnik postavil politični dogodek.

L. 1685 pa je zgodovinski razvoj na stari, srednji in novi vek razdelil Kristof CELARIUS v svojem delu Historia. Do takrat je namreč veljala teološka delitev zgodovinskega procesa na 4 države:

- babilonsko državo;
- perzijsko državo;
- in;
- rimsko državo, od koder pa naj bi se državnost prenesla na Rimsko cesarstvo nemške narodnosti in na drugi strani na Bizanc od koder se je državnost preko poročnih povezav prenesla v Moskvo.

Na to delitev ni pristal tudi Jean BOUDLIN, ki si je okoli l. 1830 postavil vprašanje kdaj se začne sedanost, za katero začetek obvelja Francoska revolucija.

ZGODNJI NOVI VEK PO TEH TRDITVAH TAKO TRAJA NEKAKO OD LETA 1500 PA DO LETA 1800.

V historiografiji se taka delitev obdobja prvič začne uporabljati v Nemčiji, z Ulrichom von GUTENom, ki je na začetku tega obdobja zapisal kako lepo je živeti v tem času in KANTom, ki je obdobje zaključil z svojo trditvijo, da je razsvetljenstvo osvoboditev človeka iz verig, ki si jih je sam nadel, s pomočjo svojega uma. Tudi humanizem in renesansa sta kot obdobja slavila antiko, renesančni avtorji pa so se celo primerjali z antičnimi.

Temeljne karakteristike novega in srednjega veka:

V zgodnjem NV so se začeli fenomeni, ki so še vedno aktualni, izrisalo pa se je že mnogo elementov, ki so pomembni predvsem za prihodnost. Produkcija hrane ne poteka več le za preživetje, revščina je večinoma izrinjena, prišlo je do prostega pretoka blaga in ekonomije, ne vsiljuje se več načel, na področju politike so posamezniki postali enaki med seboj in državo, svet pa je na vseh področjih prepleten. Nekaj od značilnosti SV, kot obdobja pred zgodnjem NV - večino časa je bilo namenjenega za zagotavljanje potreb po preživetju, religija, teologija in znanost so spadale skupaj in so se medsebojno prepletale, ... V NV je svet postal bolj enoten, Evropa pa je spoznala Islam. Svet, s centrom v Evropi, se je že izoblikoval, tako da njegovi ostali deli služijo le centru. Posameznik je dobil svobodo, vendar pa je ponotranil vrsto pravil po katerih se ravna. Zgodnji NV je tipično prehodno obdobje, v katerem se prepletajo elementi SV oz. starega reda on poteze modernega časa. Vendar pa je pomembno, da se posamezni fenomeni, ki vodijo v modernost ne razvijejo hkrati.

Glavne značilnosti obdobja v 2/2 15. stol.:

- Evropa okreva po veliki krizi, ki jo je zadela l. 1348 z pojavom kuge. Vendar pa kuga krizo ni povzročila, ampak jo je le poglobila. Sama kriza se je začela že prej v 1/2 14. stol., ko se "gospodarstvo"

ni moglo več širiti. Evropa je po tem okrevala in razvil se je zgodnji kapitalizem, ki je od 2/2 15. stol. začel zajemati tudi podeželje.

- sistematično odkrivanje novih pomorskih in trgovskih poti s strani profesionalnih raziskovalcev.
- utrjevanje monarhične oblasti ni nastajanje zgodnjonovoveške države, ki jo opredeljuje finančna suverenost, monopol nad nasiljem in centralizirana uprava, čigar teoretska osnova je rimsko pravo.
- nestabilnost v cerkvi in izguba njenega ekumenskega položaja je povezano z novo rastjo duhovnosti, kar pa vodi v reformacijo.
- širjenje renesanse in humanizma iz Italije v ostalo Evropo.
- pojav tiska s čemer je povezan drugačen način podajanja znanja.

Državne tvorbe

Glavna značilnost vseh zgodnjih novoveških državnih tvorb, je bila težnja vladarja po okrepitvi svoje oblasti.

Nastanek državnih tvorb je potekal od zveze korporativnih organizacij pa vse do teritorialnih držav, v katerih je prišlo do težnje po centralizaciji oblasti s strani vladarja, ki pa je imel glavnega nasprotnika te ideje v plemstvu.

Državne oblike v 2/2 15. stol.

Večino evropskih držav je bilo urejenih v obliki fevdalnih monarhij, ki so se delile na dedne monarhije in volilne monarhije (Polska, volitve Rimskega kralja v nemškem prostoru, ki pa je bil hkrati tudi avstrijski kralj, Ohrska, Češka, Vatikan). Obstajale pa so tudi drugačne ureditve; npr. S Italijanske mestne države, ki so nastale z razvojem iz komunskih ureditev, preko sinjorij (npr. Mantova; ta ureditev je bila podobna stari gr. tiraniji, do katere je prišlo zaradi socialnih, interesnih in drugih konfliktov, ki so postali tako močni znotraj komun, da je bila oblast podestaja zaupana nekemu posamezniku, ponavadi tudi tujcu, ki ni bil iz te komune), pa vse do knježevinske ureditve in republike, kakršne so bile Benetke - sicer oligarhična republika z 200 družinami, ki so sestavljale Mali in Veliki svet.

Za uspeh tendence po centralizaciji si je vladar moral:

- ustvariti birokratski aparat;
- ustvariti finančno suverenost;
- ustvariti monopol nad nasiljem oz. si podrediti vojsko,

oz. si je vladar moral oblikovati sredstva države ali pa jih pridobiti v svoje roke. Pri tem so ga ovirali predvsem plemstvo, reprezentativni organi in cerkev.

Od plemičev so vladarju lahko nasprotovali predvsem velikaši oz. veliki teritorialni gospodje, ki so bili večkrat z vladarjem tudi sorodstveno povezani. To skupino ljudi je bilo zato potrebno domesticirati preko porok, ustanavljanjem redov, ... ali pa fizično uničiti, kar pa je prineslo v vladarjeve roke tudi sredstva takega gospoda.

Drugače je bilo plemstvo od 14. stol. naprej, po stabiliziranem položaju od konca 11. pa do konca 13. stol., v politični, socialni in ekonomski krizi, zaradi izgubljanja svojih vojaških in drugih funkcij (francoska plemiška vojska je bila prvič poražena s strani flamskih meščanov l. 1302), kar je pospešilo tudi pojav strelnega orožja v sredini 14. stol., predvsem pa je prišlo do krize fevdalizma, zaradi nezmožnosti pridelanja zadostne količine hrane in demografske krize. Tako je del plemstva ubožal in bil prisiljen prodati del svoje zemlje, včasih morda tudi svojim nekdanjim podložnikom, zaradi česar je ponekod prišlo do menjave položaja.

Plemstvu je v takem položaju ostalo več možnosti. Prva je bila, da se tako oslABLJENO plemstvo poveže z vladarjem, kar je v primeru vladarjeve zmage pomenilo, da ima sedaj dovolj veliko klientelo, da prične z centralizacijo, druga možnost je bila, da se poveže z velikaši, katerih zmaga je pomenila decentralizacijo, kakršno poznamo v Nemčiji, kot tretja možnost pa je bil banditizem.

Reprezentativni organi so bili organi katere vladar ni mogel ukiniti, zato pa je poskušal vplivati nanje. Med take organe štejemo državne stanove v katerih so bile povezane različne socialne skupine, ki so poskušale uveljaviti svoje interese. Njihova glavna naloga je bila odobravanje izrednih davkov, ponekod

so imeli tudi sodne in zakonodajne funkcije. Poznamo dvodomne stanove iz Anglije, ki so morali biti sklicani najmanj enkrat letno, štiridomne stanove iz Argona, ki so morali biti sklicani enkrat na tri leta in tudi tridomne stanove, katere so sestavljali plemiči, ki so zastopali tudi podložnike, kler in meščanstvo.

Cerkev je bila nevarna oz. dobra za zaveznika iz istega razloga - denarja, mnogokrat pa je bilo njeno delovanje potrebno nevtalzirati zaradi sorodstvenih povezav z močnimi plemiškimi družinami. Takšen primer se je zgodil v 1/2 15. stol. v Angliji, ko se je cerkev finančno, sodno in organizacijsko osamosvojila, postavljanje škofov je postala domena kraljev, tako da Henrik VIII. ni bilo potrebno storiti velik korak, ko se je odcepil od rimokatoliške cerkve. V Franciji pa je prišlo do pojava vprašanja kdo je v cerkveni vrhovni voditelj - ali koncila ali papež. L. 1438 je bila nato v Bourgesu podpisana pragmatična sankcija, ki je zagovarjala galikanizem - stališče, da francosko cerkev nadzorujejo francoski kralji. L. 1516 pa je bil nato sklenjen še konkordat med papežem Leonom X. in Francom I., ki je drugemu podelil nadzor.

Za doseg centralizacije so vladarju pomagali na novo kreirani mehanizmi, ki so mu omogočali, da je postal bolj aktiven. Sveti - organi, ki so bili v pomoč vladarju, so se specializirali, diferencirali in integrirali. V 1/2 15. stol. so se upravno-politične, finančne in pravne funkcije medsebojno ločile ter se na najvišjih stopnjah začele izvajati znotraj posameznih ožjih svetov, kjer se je sprejemala državna politika.

Druga faza centralizacije je bilo povečanje števila predstavnikov oblasti na nižjih ravneh oz. je prišlo do nastanka državne birokracije.

Ena pomembnih nalag vladarja je bila tudi oblikovanje oz. iskanje rednih finančnih sredstev. Vladarjev glavni dohodek je še vedno prihajal večinoma od njegove lastne posesti - patrimonij, regalnih pravic, h katerim štejemo pravice do izkoriščanja rudnikov zlata, srebra, pravico do kovanja denarja ter dohodke od carine oz. trgovskih pristojbin, sredstva pa so pridobivali tudi preko državnih oz. prvotno zasebnih kreditov (prvi vladarjev, ki si je pri it. florentinskih bankirjih sposojal denar, je bil angleški kralj Edvard III.) in zaplemb nasprotnikovih fevdov ali pa področij, ki niso imela dediča.

Kot drugi vir dohodkov pa so vladarjem služili davki, ki so sprva imeli še nekakšno obliko izrednih posojil, kot so povdarjali tudi stanovi in so se šteli pod direktne davke. V 16. stol. so pobiranje davkov prevzeli kraljevi uradniki. Druga vrsta davkov pa so bili indirektni davki (mojstri v njihovem določanju so bili Francozi, ki so ga sprva določili za sol), ki so postali problem, kajti najbolj so prizadeli podložnike, ki tako niso mogli več prenesti fevdalnih stroškov, katere so plačevali fevdalcem; to je bil tudi eden od mnogih vzrokov za propad fevdalcev.

Vladarji so se pogosto zatekali tudi k sposojanju denarja. Ti posamezniki, ki so bili sposobni posoditi takšne vsote denarja, so postali vedno bolj pomembni in zmožni vplivati na vladarja, v zameno pa so v zastavo in možnost izkoriščanja dobivali razne rudnike in druge pravice. To so bili v Franciji Jacques Coeur, v Nemškem kraljestvu Fugerji, ki so dobivali v zameno rudnike, omogočili pa so tudi izvolitev Karla V. l. 1519, Hochstätterji, Medičejci, ...

Vladarji so se počasi začeli zavedati, da je možnost pobiranja davkov povezana tudi z gospodarskim razvojem, tako da gospodarstvo postane nekaj kar je jevno dobro. Prva takšna gospodarska politika je bila konstruktivni fiskalizem, iz tega pa se je kasneje pojavil merkantilizem.

Eden od pogojev za centralizacijo je bila tudi zagotovitev monopola nad nasiljem, preko sodne in vojaške oblasti, ki je morala priti v roke vladarja. Tako si je vladar prizadeval da bi v svoje roke dobil:

- cerkveno sodstvo;
- mestno sodstvo;
- patrimonialno sodstvo;
- kazensko sodstvo.

Vladar je predvsem želel, da bi v svoje roke dobil kazensko sodstvo, kajti zavzemal se je, da bi pri kazenskemu pravu bilo ukinjeno osebno/krvno maščevanje zaradi skrunjenja časti, dvoboji (v Franciji jih je začel preganjati Ludvik XIII.) in zelo nevarne privatne vojne - vandete, ki so bile prepovedane že od 15. stol. dalje. Takšen način "poravnavanja računov" se je nato ohranil le še v bolj odmaknjenih predelih -

Škotska, ... V postopku prehajanja kazenskega prava v vladarjeve roke, je bilo oškodovancem najtežje akcijo oz. neposredno povračilo odložiti in odločitev o kazni prenesti na sodišče. Da se je takšen način poravnavanja uveljavil je država za utrditev novih pravil uporabila tudi kruto kaznovanje, ki je imelo tudi funkcijo zastraševanja in opominjanja. Javne kazni, ki so bile izrečene v postopkih pa so bile namenjene prikazu moči države.

Poleg sodstva, katerega si je vladar poskušal pridobiti v svoje roke, pa je bila kot drugi faktor, v procesu centralizacije, pomembna tudi pridobitev nadzora nad vojsko. Ta je zaradi nove vojaške tehnike in uporabe novih taktik postajala čedalje dražja, za postavitev večjih kontingentov pa niso več zadoščali, ponavadi slabo izučeni in v doju nedisciplinirani, velikaši. Vojska se je rojalizirala, medtem ko so poveljniški kader še vedno sestavljali plemiči. Poleg tega, da je vojska prišla popolnoma pod oblast vladarjev, ki so edini imeli dovolj sredstev za njeno vzdrževanje, pa se je tudi proletarizirala, kajti najpomembnejša je postala pehota.

Postopno okrevanje Evrope v 15. stol.

Po kriznih in turbulentnih časih 2/2 14. stol. je v 15. stol. zavladalo bolj mirno obdobje, do katerega pa je prišlo tudi zaradi:

- l. 1454 končane 100 letne vojne med Francijo in Anglijo;
- normaliziranja dogajanja na italijanskem polotoku, kjer je do nasprotij prišlo šele zopet konec 15. stol., ko želijo Francozi uveljaviti pravico do Neaplja;
- končanih vojn med dvema rožama v Angliji in nastopa Henrika Tudorja (do spopada med rožami je prišlo zaradi dogodkov - 100 letne vojne - v Franciji);
- zaključka španske državljanske vojne l. 1479, do katere je prišlo zaradi nesoglasij glede nasledstva;
- prevladanja Poljske l. 1466 nad Nemškim viteškim redom;
- padca Bosne in po tem relativnega obdobja nenapadnja Turkov vse do 16. stol.;
- pomiritve kuge po l. 1480.

Po vsej Evropi je tako prišlo do relativne vojaške stabilnosti, kar pa je pomenilo tudi večjo varnost ljudi.

V tem času se mortaliteta in nataliteta približata normalnim vrednostim - mortaliteta doseže 38 promilov, nataliteta pa 40 promilov - zaradi česar lahko začnemo govoriti o začetku naraščanja prebivalstva. Leta 1450 se tako začne občutna rast prebivalstva, ki traja vse do 17. stol. Strma krivulja naraščanja sicer traja do 60-ih let 16. stol., nakar nekoliko upade.

Z povečanjem števila prebivalstva pride tudi do rekonstrukcije in repopulacije podeželja - pride do odprave pustot. Po 1450 do 1460 se tako začne vzpostavljati stara mreža vasi, ki je dosežena tudi preko migracij. Z ponovno naselitvijo podeželja se začne spreminjati tudi agrarna produkcija in socialna struktura.

Do ključnih novosti pride tudi v kmetijstvu, kjer na vseh področjih zasledimo težnje po specializaciji za določene panoge:

- z ponovno reagrarizacijo določenih območij pride z dviganjem gozdne meje in obdelovanjem močvirnatih tal tudi do okoljskih sprememb;
- med žitaricami začne prevladovati ječmen, katerega uporabljajo tudi ob izdelavi piva;
- kot gnojilo se začne v večjih količinah uporabljati gnoj, katerega je zaradi povečanja števila živine v križnih obdobjih dovolj za uporabo;
- področja okoli mest se specializirajo za proizvodnjo zelenjave;
- nekateri kmetje začnejo z pridelovanjem industrijskih rastlin, med katere štejemo lan, konopljo, hmelj in podobne;
- spet se je uveljavilo vinogradništvo.

V živinoreji pride do specializacije v rejenje govedi za zakol oz. pridelavo mleka in reja svinj za zakol - sredi 15. stol. se je namreč pojedlo največ mesa do takrat. Nekateri pa so se začeli ukvarjati z ovčerejo in

pridelovanjem volne. Tako je bilo npr. v Angliji, kjer so izdelovali znano angleško sukno, in Španiji, kjer so uvedli ovce pasme merino. Zaradi pretirane ovčereje je prišlo do uneičenja španskega kmetijstva.

Zemljiško gospostvo se je obdržalo v večini Evrope in je najprej izginilo v Angliji, kjer so bili, dolgoročno gledano, zemljiški lastniki prisiljeni z proizvajalci skleniti dogovore, s katerimi se je ukinilo tlačanstvo. Prišlo je tudi do vaškega razslojevanja in pojavljanja bogatašev, ki so uspeli z prodajo vrtnin v bližnjih mestih. Zemljiški gospodje so zemljo sprva obdelovali po principu odprtih njiv, katere so predvsem v Angliji v 15. stol. zaradi povečevanja mezd in s tem podražitve delovne sile, ki je bila potrebna za obdelavo polj, začeli ograjevati in rediti živino. Zemljo kupujejo tudi vaški emenitneži in nekateri meščani, tem pa na podeželju na družbeni lestvici sledi sloj ljudi, ki je imel dovolj zemlje za preživljanje in prodajo viška pridelkov na trgu ter sloj ljudi, ki je imelo premalo zemlje za preživetje. Zadnji sloj je tako začel propadati in odhajati v mesto. Do razslojevanja pa je prišlo tudi v vrstah plemstva.

V V Evropi pa v 15. stol. pride do refavdalizacije oz. pojava tlačanstva. To je bilo delno posledica dejstva, da so bile sredozemske dežele, ki so pridelovale žito za izvoz, nezmožne ponovnega izvažanja in pridelave zadostnih količin žita, zato so njihovo funkcijo prevzele Baltiške dežele in Poljska. V teh deželah so zemljiški gospodje videli svojo tržno nišo v proizvodnji žita, zato so zaradi dobičkov, ki bi jim jih prinesla ta trgovina, še bolj pritiskali na podložnike in si jih popolnoma podredili.

Na področju obrti so bili v razcvetu predvsem tekstilna obrt, meturulgija in rudarstvo. Nasplošno je prišlo do porasta obrti in proizvodnje, ki je šla predvsem v kvantiteto in ne toliko v kvaliteto. V tekstilstvu se je tako povečala proizvodnja srednje in slabše kakovostnega blaga, medtem ko so luksuzne izdelke izdelovali večinoma le še v Italiji. Na podeželju pa je prišlo do širjenja založništva.

Do vzpona v meturulgiji je prišlo v 2/2 15. stol., kar pa je povezano tudi z odkritjem novih rudnikov (srebro na Češkem, kopanje galuna v Tolfi - namenjen je bil za uporabo kot eno od surovin pri baarvanju blaga, za trgovino z njim pa so skrbeli Genovežani, novi rudniki železa na Štajerskem, Koroškem, ...) in izčrpanostjo in opustitvijo starih nahajališč. V predelovanju teh kovin se je začel počasi uporabljati premog in visoke peči oz. plavži. Povpraševanje po železu je bilo močno predvsem v orožarski proizvodnji in izdelavi orodij za uporabo na kmetijah - npr. železni plug, ... Veliko je bilo pomanjkanje plemenitih kovin, od teh predvsem srebra s katerim se je lažje trgovalo z V in zato so velik količine le tega preko Benetk bile prepeljane na V. Pomanjkanje kovin je bil tudi eden od vzrokov za nova odkritja dežel in kontinentov.

V razmahu so bile tudi nekatere obrti - tekstilstvo, zidarstvo, orožarstvo in tiskarstvo, od katerih sta bila predvsem orožarstvo in tiskarstvo zelo zahtevni. Pojavijo se novi obrtni centri, ki so bili hkrati tudi pomembna trgovska središča - Flandrija, Antwerpen, Nürnberg, Lipzig, Lion in še nekatera.

V 2/2 15. stol. pride tudi do vzpona trgovine na Sredozemski, Baltiški in Atlantski obali. V 14. stol. je bila pomembna dominacija Benetk v trgovskih stikih z Orientom, pomembna pa je bila tudi Katalonija, kjer je sicer sredi 15. stol. prišlo do krize, in J nemška mesta (Augsburg, Nürnberg, ...), ki so po pomembnosti zamenjala zvazo S nemških mest oz. Hanso. V Baltiku so se uveljavili Holandci in Angleži, kot država pa se je v trgovini poskušala uveljaviti tudi Poljska, ki ni več trpela nadzora tujih trgovskih zvez - Hanse.

Trgovski stiki so še vedno potekali preko sejmov, le da je v 2/2 15. stol. prišlo do novih trgovskih tehnik, ki so začele prodirati iz Italijanskega polotoka. Med te tehnike lahko štejemo trgovski duh (ki je manjkal Hansi) in vpeljevanje dvojnega knjigovodstva, v katerem se je začel uporabljati knjižni oz. kasneje papirnat denar. Pomembni sejmi so potekali v Piacenci - od tod se je sejem preselil v Lion, Frankfurtu, Leipzigu, Nürnbergu, Antwerpnu in še ponekod. Nastajale so velike trgovske družbe, ki so bile sposobne proizvesti velike vsote denarja, katerega so nato investirali v različne panoge (Medicejci v umetnost, Fügerji v politiko, ...).

Obdobje od konca 15. stol. do začetka 17. stol.

Na področju ekonomije je za to obdobje značilna mešanica starega in prodiranje novih elementov. Za 16. stol. je značilna gospodarska rast, ki pa ni bila enakomerno razporejena po pokrajinah, poleg tega pa je

njen vzpon variiral skozi čas. Gospodarska rast je bila hitra v 70-ih letih, nakar je njena rast v 90-ih upadla (gospodarska rast je kvantitativno povečanje, gospodarski razvoj pa je povezan z večjo produktivnostjo).

Tako kot v 15. stol. je bila tudi še v 16. stol.:

- velika večina prebivalstva zaposlenega v kmetijstvu, večina proizvodnih faktorjev pa je bila usmerjena v agrarno dejavnost;
- ekonomija je bila izredno regionalizirana, poleg tega pa ni obstajala trdna povezanost področij;
- ekonomija je bila občutljiva na težave - bolezni, prekinitev trgovskih poti, ...

Novi elementi, ki so prodirali v to stoletje pa so bili:

- denarno gospodarstvo, ki je prodiralo v vse sektorje;
- oblikovanje novih proizvodnih odnosov;
- nova podjetniška mentaliteta;
- prvi začetki globalizacije ekonomije.

Temeljni dejavniki gospodarske rasti v 16. stol. je bila:

- 1 rast števila prebivalstva;
- 2 nove potrebe, povpraševanje;
- 3 nova sredstva:
  - ekonomska sredstva;
  - politična sredstva;
  - tehnološka sredstva.

-1 V tem stoletju je prišlo do porasta prebivalstva za 20 milijonov. Z porastom števila prebivalstva pa je prišlo do večjega števila razpoložljive delovne sile, hkrati pa se je povečalo povpraševanje po hrani (jedilniki so se spremenili, relativno se je zmanjšala poraba mesa, narasla pa je poraba žitaric). To razpoložljivo prebivalstvo je ponovno poselilo pustote in začelo krčiti gozdove. K večji proizvodnji agrarnega blaga pa je spodbujal tudi ves neagrarni sektor.

-2 Večje potrebe in povpraševanje so posledično pripeljale do spreminjanja sestave socialne elite in ljudskih množic. Potrošila se je večja količina vina - povečanje števila vinogradov in razvoj tovarnoštva, uporabljati se je začelo spodnje perilo - povečanje proizvodnje lanu, začimbe so prodrle tudi med nižje socialne sloje, tem začimbam pa se je pridružil še sladkor, kava, žganje in tobak. Te nove potrebe so spodbujali spremenjen okus pri ljudeh, gospodarska rast in država, ki je z razvojem vojaške tehnike spodbujala konjerejo, sajenje ovesa, odkupovala je zaloge za prehrano ljudi, nakupovala je orožje, spodbujala razvoj meturgije in spodbujala ladjedelništvo. Nova pa je bila tudi psihološka motivacija, povezana z duhom renesančnega individualizma, ki je omogočala, da se je posameznik z profitom lahko uveljavil.

-3 nova sredstva delimo na:

- ekonomska sredstva

Med ekonomska sredstva, ki so bila dejavniki za gospodarsko rast pristevamo denarno stanje, do katerega je prišlo zaradi pomanjkanja srebra in zlata. Posledično je v Evropi Portugalska prva začela dovažati Sudansko zlato, temu pa je nato sledilo izkoriščanje zlatih rudnikov v srednji Ameriki, Peruju in drugod. Izkoriščanje zlatih rudnikov se je še posebej povečalo z postopkom amalgamiranja. Zaradi velikih količin novega zlata pa je v Evropi prišlo do inflacije in s tem do dviga cen.

V ekonomskih poslih pa se je začel uporabljati kredit, ki je postal norma ob trgovanjih na dolge razdalje.

- tehnološka sredstva

Pod to rubriko prištevamo rahel razvoj v kmetijski panogi, predvsem pa razvoj tiska, visokih peči - plavžev v želežarstvu, postopek amalgamiranja, razvoj gradbeništva, pojav vzvodov, zobatih koles, ...

- politična sredstva

Država ni več nastopala le kot povpraševalec, vendar je poskušala urejati tudi gospodarsko politiko. Zavedala se je, da je njena moč odvisna od gospodarstva, zato je poskušala

preprečiti slabšanje denarja, izvoz surovin, uvoz luksuznih in ostalih izdelkov ter poskušala spodbuditi izvoz domačih izdelkov. Politika se je usmerila v monetarno in carinsko politiko ter v monopole.

Vendar pa je bila kljub vsem novostim država še zelo omejena, ekonomska politika pa še ni bila urejena - ni bila še izdelana teorija.

Rast prebivalstva

Število prebivalstva je stalno naraščalo do l. 1300, ko je prišlo do padca le tega in nato zopet do njegovega ponovnega porasta med leti 1400 in 1600. Z nastopom 17. stol. je število prebivalstva nekoliko prenehalo naraščati, nakar se je sredi stoletja stanje spremenilo in število prebivalstva je ponovno začelo naraščati.

Rast prebivalstva oz. demografske spremembe definirajo dejavniki prisile in dejavniki izbire. Dejavniki prisile so hrana, bolezni, klima, geografski prostor, obdelovalna zemlja, načini poselitve, kvaliteta življenja, dostopna energija in biološki potencial.

Prebivalstvo se more glede na dejavnike adaptirati z shujšanjem, manjšo telesno višino, imunostjo, socialno-kulturno-higienjskimi ukrepi, medicino, reguliranjem porok - če je lakota se ljudje ne poročajo, detomori. Od bolezni za največjega regulatorja štejemo kugo, ki je infekcijska bolezen, katero povzroča bakterija Arsin. Becil preko podganjih bolh pride na človeka in se naseli v žlezah - za to kugo se, da ozdraveti, za razliko od plučne, ki je smrtna v vseh primerih.

Ta virus je prvič prišel v Evropo v 7. stol., nato pa je nekaj časa vladalo zatišje, dokler ni ponovno izbruhnila l. 1347, ko je v Evropi za to boleznijo umrlo 1/3 do 2/5 prebivalcev, nakar pa so se dolgoročne posledice pokazale v 70-ih letih z primankovanjem mlajših ljudi. Vendar pa so poleg kuge v tistem času poznali tudi druge hude bolezni. Takšna bi lahko bila bolezen rženih rožičkov, tifus in druge, vendar nobena od teh ni imela takšnega psihičnega učinka kot ravno kuga. Ob njej so se ljudje začeli spraševati, če jo ni slučajno poslal sam Bog za vse storjene grehe. Ta psihološki vpliv se je nato pokazal v spremembi vedenja, dolgoročno pa je prišlo do spremembe posvetne mentalitete in začetka dvoma v ustaljeno religiozno prakso.